
ISTORICUL NICOLAE BĂLCESCU

LEONID BOICU

Atunci cînd, în 1855, Manolachi Drăghici, ultimul cronicar moldovean, publica la Iași *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, societatea vremii a reacționat cu destulă încetineală și fără entuziasm. Fenomenul este pe deplin explicabil dacă luăm în considerare faptul că *Istoria* lui Drăghici se înfățișa ca un produs anacronic, ca un act de supraviețuire întîrziată a unui mod depășit de a înțelege și a scrie istorie.

Într-adevăr, cu peste un deceniu în urmă, M. Kogălniceanu și N. Bălcescu anunțau decesul istoriografiei de factură cronicărească și puneau bazele istoriografiei române moderne. Spre deosebire de M. Kogălniceanu, care și-a făcut cunoscută concepția istorică, trecînd apoi la editarea izvoarelor fără să publice însă studii pe temeiul lor, N. Bălcescu a lăsat posterității o operă de istoric complet.

Viețuind într-o perioadă crucială a istoriei patriei, făcînd parte dintr-o generație care a abolit rînduielele feudale, a pus bazele statului național modern și unitar român și a fondat cultura și literatura națională, N. Bălcescu s-a situat printre fruntașii unei galerii strălucite de citori și creatori. În acea epocă, cînd totul era de făcut, N. Bălcescu a acționat în șirul numeroșilor mari înnoitori cu preocupări multiple: politice, economice, filozofice, culturale, literare etc., ceea ce era și firesc de vreme ce toate aceste domenii de activitate erau convergente, tinzînd către atingerea unui singur obiectiv major: emanciparea socială și națională a românilor.

Spre deosebire de mulți dintre tovarășii săi de luptă care s-au consumat și ei generos în variate îndeletniciri, fără să se realizeze integral în nici una dintre ele, N. Bălcescu s-a afirmat, într-o viață dureros de scurtă, ca cel mai avansat om politic al vremii și ca primul istoric român modern, deplin deschizător de drumuri. Ce-i drept, N. Bălcescu a avut și a profesat idei și chiar concepții economice, filozofice ș.a., dar în știință el a rămas istoricul realizat, autorul unor opere de căpătîi pentru generațiile urmașe.

Alegerea de către N. Bălcescu a profesiei de istoric, căreia i s-a dedicat stăruitor și pasionat pînă la sfîrșitul zilelor, n-a fost, firește, întîmplătoare. Rolul istoriei în înțelegerea și definiția lui N. Bălcescu, după cum vom vedea

mai jos, ne oferă cele mai bune explicații ale opțiunii marelui nostru înaintaș. Vom sublinia pentru început doar că N. Bălcescu a fost admirabil înzestrat și bine pregătit pentru studiul trecutului patriei.

Într-adevăr, Ion Voinescu II îl înfățișa pe N. Bălcescu ca o inteligență vie, cu o imaginație fecundă și cu o memorie extraordinară. Vocația sa de istoric a putut fi descifrată încă în școală, când el extrăgea note din lucrările de istorie, citind pe Tucicide, Tacit, Xenofon, Cezar, Plutarh. El știa franceza, greaca, latina și avea cunoștințe de engleză, germană și italiană — ceea ce-i deschidea accesul către o gamă variată de izvoare documentare. Studiul istoriei universale, al dreptului civil și roman, al filozofiei, pentru care a apelat și la sprijinul lui Eftimie Murgu ș.a., a stat la baza unei instrucții temeinice, menită să-l ferească de improvizatii și diletantism.

Firește, N. Bălcescu și-a completat neîntrerupt cultura sa istorică și generală. Este adevărat că printre numeroasele opere invocate sau citate de el se află și unele nesemnificative, sau de mîna a doua, cum am spune astăzi, dar cercetătorul va constata că în lecturile lui N. Bălcescu n-au lipsit operele lui Platon și Socrate, Bacon, Descartes, Newton, Kant și Leibniz, Montesquieu, Mirabeau și Rousseau, Shakespeare, Lafontaine, Corneille, Lamartine, opera istoricilor antici, începînd cu Homer, cea a lui Augustin Thierry și a lui Fr. Guizot, scrierile utopiștilor Saint-Simon, Ch. Fourier ș.a., ale socialiștilor mic-burghezi Louis Blanc și P. J. Proudhon, ale juriștilor Martens și Vattel etc.

Se poate spune, așadar, că formația de istoric și intelectual, în general, a lui N. Bălcescu se întemeia pe cunoașterea unei bune părți din tot ceea ce dăduse omenirea mai de preț în cultură. Ce-i drept, scrierile lui N. Bălcescu vădesc o înclinație firească către cultura națiunii ce se confunda în acea epocă cu revoluția din 1789, după cum este neîndoielnic că literatura istorică și filozofică, socială în general, engleză și germană nu i-a captat atenția în aceeași măsură. Este posibil ca N. Bălcescu să fi cunoscut opera lui Herder, dar această constatare rămîne o simplă ipoteză atîta vreme cît cercetătorul de astăzi nu are la îndemînă decît două elemente de sprijin insuficient de concludente: audiența la romantici a scrierilor lui Herder și legea progresului, fatală la istoricul și filozoful german, ca și la N. Bălcescu, care se diferențiază însă atunci cînd își propune să explice natura și rolul forțelor motrice ale evoluției progresive a societății.

Fără îndoială că studiile istoricilor francezi ai restaurației, îndeosebi cele ale lui Augustin Thierry și Fr. Guizot, l-au făcut pe N. Bălcescu să înțeleagă mai bine esența claselor sociale, că lucrările lui P. J. Proudhon au lăsat urme în concepția lui N. Bălcescu privitoare la politica creditorilor, că opera utopiștilor și-a pus amprenta asupra manierei de înțelegere a oprîmării și exploataării, a credinței într-o eră de justiție și frăție, atît de convingător și elevat înfățișate de N. Bălcescu. Tot atît de adevărat este că opera istorică a lui N. Bălcescu oferă amatorilor de clasificări ferme suficiente elemente pentru a-l încadra între romantici. Dar școala istorică romantică, fie și în latura sa revoluționară, se vedește, totuși, destul de îngustă pentru marele nostru înaintaș, care a cultivat izvorul istoric într-o modalitate modernă, critic, concepînd evo-

luția societății într-o viziune științifică, revoluționară și profesind un revoluționarism democratic, ce-l situează mult deasupra romanticilor.

Definirea influențelor exercitate asupra operei și vieții lui N. Bălcescu a fost și rămîne o îndatorire utilă, dar o cunoaștere profundă a locului pe care l-a ocupat și a rolului pe care l-a jucat el în istoriografia noastră a pornit întotdeauna de la faptul că, mai presus de toate, N. Bălcescu a fost, *el însuși*, o minte originală, ce și-a întemeiat lucrarea pe realitățile vremii și împrejurările în care viețuia românii, consacrandu-și viața transformării societății pe o cale revoluționară. Sub acest unghi de vedere a considerat el și rolul istoriei.

„Istoria — spune N. Bălcescu în *Cuvînt înainte* la „Magazin istoric pentru Dacia”¹ (1845) — este cea dintîi carte a unei nații. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul”. Atunci cînd scrie *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, N. Bălcescu face precizarea că evocă timpuri de glorie, vremuri eroice, merite „să deștepte în noi simțimentul datorinței ce avem de-a păstra și de-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire”². O „bună istorie națională... în destul răspîndită” — sublinia N. Bălcescu în *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*³ (1845) — ar fi ajutat compatrioților „să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicia în caracter”. Cum bine s-a spus, istoria pentru N. Bălcescu era un mijloc, și nu un scop. „Ea trebuie să servească interesele naționale și sociale ale unui popor, să-i justifice drepturile, să-i trezească conștiința, să-i însuflețească acțiunile. Istoria trebuie să caute în trecut titlurile unui popor pentru o viață de stat independentă, să arate drepturile fiecăruia la o viață în libertate, să justifice lupta popoarelor supuse și a claselor oprimate, să le ajute, prin însuflețirea lor, la cîștigarea biruinței”⁴. Dar — constata N. Bălcescu — o asemenea istorie, „O istorie adevărat națională ne lipsește” de vreme ce toți cîți s-au îndeletnicit cu scrierea ei — cu excepția lui M. Kogălniceanu — „nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acuratețe instituțiile soțiale, ideile, simțimentele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală a vremilor trecute”⁵.

Văzînd în istorie un produs al experienței, un îndreptar, N. Bălcescu socotea că ea se cuvenea să fie înfățișată într-o lumină veridică, cu părțile ei bune și rele. Referindu-se într-o scrisoare către Alex. C. Goleacu din 4 martie 1850, „la datoria istoricului conștiincios”, N. Bălcescu mărturisea convingerea că decît să scrii fără cunoștințe depline o istorie falsă, este mai bine să te abții. Respectul pentru adevăr corespundea întru totul imperativelor vremii, adevărul avînd menirea să scoată la iveală tarele trecutului, putreziciunea feudalității.

¹ Vezi N. Bălcescu, *Opere* tom. I, partea I, Buc. 1940, p. 101 (ediție critică adnotată, cu o introducere de G. Zane).

² Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 23 (ediție îngrijită de Andrei Rusu).

³ N. Bălcescu, *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, în N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea I, Buc., 1940, p. 107 (ediția G. Zane).

⁴ G. Zane, *Introducere* la N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea I, Buc., 1940, p. 6—7.

⁵ N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, în N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea I, București, 1940, p. 43 (ediție G. Zane).

Valoarea contribuției lui N. Bălcescu la „o istorie adevărat națională“ se întemeiază pe o concepție înaintată despre lume, pînă la care nu s-a ridicat nici unul dintre predecesorii, contemporanii și chiar mulți dintre urmașii săi. Atunci cînd își propune să formuleze prin abstractizare sensurile evoluției umanității, N. Bălcescu se înfățișează ca un idealist obiectiv. „O rație universală se amestecă în toate“ spune el în prezentarea cărții lui Aimé-Martin, *Despre educație mumelor de familie sau civilizația neamului omenească prin femei*, tradusă de I. D. Negulici, și, adeseori, invocă o ordine absolută, perfectă, divină, care se înfăptuiește potrivit unui plan divin. N. Bălcescu nu consideră omul „un instrument orb al fatalității“⁶, dar acțiunea omenească este supusă „legei absolute și universale a libertății și a științei, căutînd realizarea în omenire a dreptății și a frăției...“⁷

Neîndoielnic că introducerea providenței în explicarea fenomenelor istorice este — așa cum au observat mai toți cercetătorii noștri — un element distonant în opera lui N. Bălcescu. Este posibil ca, în această privință, el să fi plătit un mic tribut operei lui Bossuet sau, mai degrabă, lui Vico prin Michelet care, în 1825, a tradus și adaptat studiul celui dintîi, *Principiile unei științe noi*, sub titlul *Principes de la philosophie de l'histoire*. Deocamdată, cert este că N. Bălcescu a cunoscut, pe lîngă scrierile lui Michelet, și opera lui Cesare Cantu, pe care îl și citează⁸ în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*. Cum se știe, istoricul risorgiment-ist este autorul unei istorii universale în 72 de volume, scrisă între 1838-1846 într-un spirit catolic. Invocarea de către N. Bălcescu a spiritului și rațiunii universale ne duce cu gîndul și la Hegel, pentru care Napoleon I nu era decît o întruchipare a spiritului universal călare pe cal, iar modul cum este înfățișată perioada de descompunere a feudalismului: feudalitatea boierească — regimul fanariot — domnia poporului ne aduce în memorie teza — antiteza — sinteza. Firește că, în lipsa unor argumente pozitive, concludente, de netăgăduit sîntem încă nevoiți să ne menținem în domeniul ipotezelor, riscînd apropieri adeseori formale. De altfel, viața și opera lui N. Bălcescu îndreptățesc afirmația că invocarea providenței era menită să „întărească caracterul de necesitate a progresului nelimitat al omenirii“⁹.

Cititorul de astăzi al operei lui N. Bălcescu va reține din ea elementele materialiste, precăderea pe care el a dat-o fenomenelor economice și sociale, caracterul dialectic al gîndirii sale, ideea dezvoltării și a progresului legic, succesiunea istorică de la inferior la superior prin lupta dintre vechi și nou, dintre exploatați și exploatați. Națiunea română — sublinia N. Bălcescu — n-a stat pe loc, „ci a mers înainte, transformîndu-se și luptîndu-se neîncetat pentru triumful binelui asupra răului, al spiritului asupra materiei, al dreptului asupra silei, pentru realizarea atît în sînul său, cît și în omenire, a

⁶ N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, ed. cit., p. 6.

⁷ *Ibidem*, p. 5.

⁸ *Ibidem*, p. 7.

⁹ Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu*, în „Studii și articole de istorie“, vol. I, p. 207.

dreptății și a frăției...¹⁰. „Din transformării în transformării, omenirea merge într-un progres continuu, a cărui mișcare e cu atât mai repede, cu cât mai mult înaintează...“¹¹. În concepția lui N. Bălcescu, evoluția societății nu se produce întâmplător, ci prin determinări cauzale interne, potrivit legii progresului legată de lupta pentru eliberare economică și social-politică a poporului pe cale revoluționară.

N. Bălcescu vedea în popor forța motrice a istoriei ce tinde să se înalțe prin revoluție. Partida națională — scria el — „voiește a mîntui poporul prin popor adică este o partidă revoluționară“, iar „istoria ne arată revoluția ducînd pe nația română din prefaceri în prefaceri, în calea acelei legi universale a dezvoltării istorice a națiilor: înălțarea *plebeianizmului la putere*“¹². N. Bălcescu a respins istoria ce-și propunea să înfățișeze numai stăpînitorii, socotind că adevărata istorie este cea a creatorilor ei, adică a poporului. Admirația față de popor respiră din fiecare pagină a lucrării *Românii supt Mihai-Voievod-Viteazul*, operă al cărei titlu ne indică, din capul locului, că autorul ei prezintă epopeea poporului condus de viteazul domnitor, și nu o biografie a acestuia din urmă. De altfel, în toate studiile lui N. Bălcescu, fie că este vorba de cele consacrate armatei, sau de biografii, poporul este forța motrice, el joacă rolul hotărîtor: armata românilor și-a îndeplinit misiunea de a apăra independența statului atîta vreme cît a fost o instituție ce își baza tăria pe popor, iar personalitățile istorice s-au justificat ca atare numai în măsura în care au rămas legate de popor. În biografia spătarului Ioan Cantacuzino, izolarea de popor a stăpînitorilor figurează ca principală cauză a slăbirii puterii Țării Românești o dată cu moartea lui Matei Basarab (1654). „De atunci — spune N. Bălcescu — patrioții noștri, uitînd experiența veacurilor, care ne dovedește lămurit că niciodată o nație nu se poate mîntui decît prin sine însăși, pierzînd confidența în puterile sale, începură a cerși ajutoriu străin... Ei nu priveau jos, prea jos, poporul care se țira la picioarele lor și se muncea ca să le hrănească lenea; ei nu gîndeau că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a mîntuit țeara într-atîtea rînduri și că ar mîntui-o încă, dacă ei făcînd un apel la dînsul l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra...“¹³. Revoluția lui Tudor Vladimirescu a fost opera poporului, un „atlet — spune N. Bălcescu — ce de veacuri se părea adormit, se deșteaptă și se arată în arenă. Poporul se scoală mare, puternic și îngrozitor și mătură țeara de fanarioți“¹⁴. Pentru prima dată în istoriografia noastră, poporul devine principalul obiect de studiu și-și ocupă locul cuvenit în evoluția societății române. Este un mare merit al lui N. Bălcescu căruia, și din acest punct de vedere, istoriografia noastră contemporană îi datorează atât de mult.

¹⁰ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în N. Bălcescu, *Opere* tom. I, partea a II-a, p. 99 (ediția G. Zane).

¹¹ *Idem*, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, ed. cit., p. 6.

¹² *Idem*, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea a II-a, p. 103 (ediția G. Zane).

¹³ N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, în N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea I p. 148—149 (Ediția G. Zane).

¹⁴ *Idem*, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *loc. cit.*, tom. I, partea a II-a, p. 101.

Bazându-se pe o concepție istorică înaintată, N. Bălcescu nu a dezmințit așteptările celor care vedeau în el pe marele istoric al patriei. El a avut, din capul locului, o imagine clară, pe de o parte, a greutăților și a piedicilor care stăteau în calea scrierii unei istorii naționale, iar pe de altă parte, a măsurilor ce trebuiau întreprinse pentru crearea și dezvoltarea unei istoriografii moderne. Marele neajuns și deci primul obiectiv ce se impunea a fi împlinit era acumularea izvoarelor, documentelor, căci, spunea N. Bălcescu în *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, românii vor avea o adevărată istorie dacă vor utiliza izvoarele originale și nu numai operele istoricilor moderni. N. Bălcescu s-a gândit chiar la formarea unei societăți istorice menită să descopere și să strângă documente. Pe această cale, un pas hotărîtor l-a constituit apariția „Magazinului istoric pentru Dacia”, în 1845, adică în anul în care și-a încetat existența „Arhiva Românească” a lui M. Kogălniceanu. De altfel, acesta a și văzut în creația lui Bălcescu și Laurian o „vrednică moștenitoare” a periodicului său.

În *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, N. Bălcescu a indicat și analizat cinci categorii de izvoare ce urmau să stea la baza istoriei naționale. În cea dintîi, el a inclus *Poeziile și tradițiile populare*, invocînd pe romantici, mai precis, pe Grimm și Michelet, care le-au folosit în studiile lor consacrate originii dreptului german și francez. N. Bălcescu a atras însă atenția asupra necesității preluării critice a datelor oferite de această sursă documentară. „Treaba agerii critice a istoricului — sublinia el — este să deosebească... adevărul de falsitate”¹⁵. În cea de-a doua categorie de izvoare, N. Bălcescu a introdus *Legile*, adică hrisoavele, uricile ș.a. pe care le-a considerat, și pe bună dreptate, „izvorul cel mai însemnat al istoriei românilor”¹⁶ pentru perioada evului mediu. În a treia categorie de izvoare figurează *Cronicile*, pe care N. Bălcescu le prezintă într-o veritabilă prelegere ce suferă însă sub raportul exegezei critice, ceea ce era și firesc pentru acea epocă. În sfîrșit, *Inscripțiile și monumentele* și *Scrierile ce zugrăvesc obiceiurile* formează a patra și, respectiv, a cincea categorie de izvoare istorice.

După cum se știe, N. Bălcescu nu s-a mulțumit numai cu alcătuirea unui program de lucru, ci s-a și străduit să-l pună în practică după cum o dovedesc cuprinsul „Magazinului istoric pentru Dacia” și întreaga sa operă istorică. Lui N. Bălcescu îi datorăm descoperirea sau punerea în circulație a unui important șir de surse documentare, între care am cita doar publicarea în „Magazin istoric pentru Dacia” (tom II) a actului emancipării clăcașilor moldoveni (1749), descoperirea lucrării lui Del Chiaro, a portretelor unor domnitori români ș.a. Stăruința și spiritul critic de care era animat în munca de investigare a izvoarelor se vădesc și în căutarea încheiată cu succes a portretului — „cel adevărat” spunea el — lui Mihai Viteazul și pînă în modul cum a alcătuit, de pildă, biografia lui Ioan Cantacuzino, pentru care a obținut de la des-

¹⁵ N. Bălcescu, *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, în *loc. cit.*, tom. I, partea I, p. 108.

¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

cendenții spătarului, aflați în Rusia, acte originale ale căror erori le-a îndreptat în note.

N. Bălcescu, după cum am văzut, concepea evoluția societății de la o fază la alta, adică de la o orînduire inferioară la una superioară, pe baza legii progresului, opera sa îngăduindu-ne să întrezărim schema unei periodizări istorice ale cărei faze ar coincide cu ceea ce numim astăzi comuna primitivă, sclavagism, feudalism, după care — credea N. Bălcescu (și aici se înșela) — „plebeianismul“ urma să ajungă la putere.

Principalul obiect al operei lui N. Bălcescu l-a constituit feudalismul, pentru abolirea căruia el lupta și prin studiul căruia a ajuns la concluzii prețioase relative la anatomia și fiziologia economico-socială a acelei orînduiri, la căile menite să ducă la instaurarea unei noi societăți bazată pe „dreptate și frăție“.

Firește, N. Bălcescu a greșit atunci cînd a considerat că înainte de întemeierea statelor feudale n-au existat relații de producție feudale, că în acea epocă și în timpul constituirii statelor feudale, românii au trăit în egalitate, că șerbia ar fi fost introdusă la noi prin coloni, dar contribuția pe care el a adus-o la înțelegerea esenței feudalismului, a raporturilor între clasele sociale, a obligațiilor țărănimii, a fiscalității și instituțiilor medievale este de o incontestabilă valoare și uimitoare dacă o raportăm la opera înaintașilor săi și la mijloacele și posibilitățile sale de documentare. Definirea feudalismului românesc, a boierimii și a claselor și categoriilor sociale în general, dreptul țărănimii de a se elibera prin luptă, abolirea feudalității prin revoluție, relațiile între români și Poartă și lupta pentru unitate și independență națională alcătuiesc coloana vertebrală a operei lui N. Bălcescu.

N. Bălcescu a avansat ideea justă că la baza oricărei societăți se află raporturile sociale, mai precis, proprietatea, adică un element de natură economică. „Deosebirea ce se vede — spune el — în starea muncitorilor plugari între mai multe popoare își are pricina în instituțiile ce cîrmuiesc proprietatea“¹⁷. Fără proprietate — sublinia el — „libertatea și egalitatea e minciună“¹⁸.

N. Bălcescu a înțeles că la baza regimului boieresc, feudal, stătea proprietatea, care a tras după sine și „confiscarea“ drepturilor poporului în beneficiul unei aristocrații, nu de sînge, ci „de bani sau de stare, singurul fel de aristocrație ce a fost totdeauna în țeara noastră...“¹⁹. În felul acesta, s-a alcătuit o societate întemeiată pe caste (clase) și privilegii: „Mare și monstruoasă clădire de tiranii, puse una asupra alteia și toate rezemate și apăsînd pe popor, pe țăranul muncitor“²⁰.

Țărănimea — după cum am mai spus — a avut în N. Bălcescu pe primul ei istoric, care printr-o cercetare pătrunzătoare a dezvăluit mecanismul subjugării celei mai oropsite clase a societății feudale. Ideea lui N. Bălcescu

¹⁷ N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, în *loc. cit.*, tom. I, partea I, p. 187.

¹⁸ *Idem*, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *loc. cit.*, tom. I, partea a II-a, p. 106.

¹⁹ *Idem*, *Despre starea socială a muncitorilor plugari...*, în *loc. cit.*, tom. I, partea I, p. 192.

²⁰ *Idem*, *Mersul revoluției...*, în *loc. cit.*, tom. I, partea a III-a, p. 100.

că, „... robia este o consecință neapărată a sistemii de clacă, ea totdeauna a însoțit-o sau a venit îndată după dînsa”²¹ ne oferă cheia înțelegerii întregului sistem feudal.

Descoperirea de către N. Bălcescu a *Legăturii lui Mihai* și a semnificației acesteia a lăsat adînci și îndelungate în istoriografia noastră. Firește, nu poate fi vorba că „De atunci, de la Mihai Viteazul, țeara se împărți în două tabere vrăjmașe, avînd intereseuri împotrivate”²², cum credea N. Bălcescu, fenomenul fiind legat de nașterea raporturilor feudale; totuși, marele istoric muntean a văzut în boierime pe adevăratul autor al *Legăturii*, surprinzînd interesele acesteia și urmările actului: subjugarea crescîndă a țărănimii și slăbirea forței de apărare a patriei.

Cele două studii consacrate puterii armate a Țării Românești și a Moldovei apărute în 1844, și, respectiv, 1846, constituie o reafirmare a rolului poporului în istorie și a credinței lui N. Bălcescu că emanciparea națională, independența, pot fi dobîndite numai de poporul înarmat. Nu există temeuri să se susțină și astăzi că românii ar fi avut cea dintîi armată permanentă în Europa, cum afirma N. Bălcescu, dar valoarea contribuției sale științifice la cunoașterea instituțiilor noastre ostășești rămîne nealterată sub raportul unor detalii, informații, precizări și mai presus de toate, sub raportul concepției care l-a călăuzit, a legăturii nemijlocite pe care el a făcut-o între puterea armată a țării și condițiile materiale și juridice ale maselor populare.

Biografiile consacrate de N. Bălcescu lui Ioan Tăutul, Miron Costin, Ioan Cantacuzino și Constantin Cantacuzino sînt portrete istorice, medalioane alcătuite pe baza unei documentări amănunțite, destinate, probabil, cum a observat V. Maciu²³, dicționarului istoric anunțat de M. Kogălniceanu în 1843, dar neapărat. Fiecare medalion are o morală, își propune să facă cunoscută învățătura că o personalitate istorică poate fi socotită ca atare numai în măsura în care a avut sprijinul poporului și a slujit poporul.

O deosebită însemnătate teoretică, și pentru epoca lui N. Bălcescu și practică, prezintă studiile istoricului muntean privitoare la descompunerea feudalismului. *Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri* (1846) și versiunea franceză, *Question économique des Principautés Danubiennes* (1850), care stau la baza concepției social-istorice a lui N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor* (1850) ș.a. pun în lumină ideea că marile proprietăți funciare ale boierimii sînt opera silniciilor, furturilor, asupririlor, injustiției, că criza și descompunerea feudalismului sînt strîns legate de exploatarea nemiloasă și fără de măsură a poporului, care a devenit apatic, în vreme ce boierimea a intrat în dezagregare, că un asemenea sistem economico-social era condamnat la pieire. N. Bălcescu a făcut un aspru rechizitoriu boierimii, i-a respins soluțiile în problema agrară, pledînd pentru revoluție și împroprietărirea țaranilor.

²¹ N. Bălcescu, *Despre starea soțială a muncitorilor plugari...*, în *loc. cit.*, tom. I, partea I, p. 190.

²² *Ibidem*, p. 193.

²³ V. Maciu, *op. cit.*, p. 198.

N. Bălcescu a adus prețioase contribuții la studiul secolului al XVIII-lea și al primei jumătăți a secolului al XIX-lea. El a demonstrat caracterul fiscal al legiurii lui Mavrocordat (1746, Țara Românească și 1749, Moldova), a scos în evidență caracterul formal al pretensei emancipării a vecinilor, a explicat veridic alcătuirea scutelnicilor și poslușnicilor, a dezvăluit esența Regulementelor Organice sub raport economico-social și mecanismul exploatării boierești, tendința marilor proprietari de a deposeda total pe țărani și a-și constitui o proprietate necondiționată. În sfârșit, N. Bălcescu a definit caracterul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu, trasînd programul luptei revoluționare pentru abolirea feudalității, pentru Unire și independență.

Modul cum N. Bălcescu a definit raporturile noastre juridice cu Poarta în *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, a format temeiul unei bogate literaturi consacrate acestei materii. El a pornit de la pretensele capitulații încheiate de Poartă cu Principatele Române, demonstrînd că statutul de țări tributare, aflate sub *protecția* otomană, nu contravenea suveranității Moldovei și Țării Românești și că natura adevărată a raporturilor noastre cu Poarta a fost alterată numai prin încălcări și abateri. Unele confuzii între autonomie (independență interioară) și suveranitate, ca și dezvăluirea inexistenței capitulațiilor invocate în secolul trecut, n-au devalorizat ideile fundamentale ale lui N. Bălcescu, întemeiate pe o bună cunoaștere a istoriei relațiilor româno-turce.

Istoria Românilor sub Mihai-Voievod Viteazul, plănuită să apară în două tomuri și șase cărți, rămasă neterminată (o parte din cartea a cincea și cartea a șasea lipsesc), un adevărat monument închinat eroismului popular, luptei pentru unitate și independență națională, încheie opera de istoric a lui N. Bălcescu. Soliditatea cunoștințelor, metoda științifică de lucru, elevația gândirii și concepția înaintată l-au ridicat pe N. Bălcescu pe unul din cele mai mari piscuri ale istoriei patriei noastre. Opera lui N. Bălcescu s-a bucurat, chiar de la debut, de o largă audiență și aprecieri entuziaste. Referindu-se la *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, Barițiu o califică drept o „lucrare unică în felul ei...” iar în 1846, Vaillant a publicat-o tradusă în „*Revue de l'Orient*”, dar a și iscălit-o, de unde și protestul lui N. Bălcescu. *Question économique....* a fost utilizată de J. Michelet, Elias Regnault, Cernișevski și, indirect, de K. Marx. Jules Michelet scria despre acest studiu că „Nu cunosc nimic mai bun pînă în prezent, nimic mai instructiv în această problemă decît această broșură...”, iar pe N. Bălcescu îl aprecia ca pe „un erudit de primul ordin și, în același timp, un spirit foarte clar, foarte luminos...”.

În pofida unor eclipsări vremelnice, cauzate de partide sau împrejurări politice reacționare, personalitatea și opera lui N. Bălcescu și-au conservat în conștiința urmașilor întreaga și strălucita lor semnificație și valoare. Istoricii de astăzi se mîndresc cu favoarea și responsabilitatea de a se ști continuatori ai marelui patriot și cărturar.